

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Grupa Wyszehradzka - 20 lat współpracy

Author: Anna Czyż

Citation style: Czyż Anna. (2014). Grupa Wyszehradzka - 20 lat współpracy. "Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne" (Vol. 42 (2014), s. 7-23).

Uznanie autorstwa - Bez utworów zależnych Polska - Ta licencja zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu zarówno w celach komercyjnych i niekomercyjnych, pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

GRUPA WYSZEHRADZKA – 20 LAT WSPÓŁPRACY

*Anna Czyż**

ABSTRACT: Founded in 1991, the Visegrad Group (Poland, the Czech Republic, Slovakia, Hungary) has been proved a stable cooperation structure in Central Europe. After the achievement of its key objectives, which were membership in NATO and the EU, V4 continues its working. The main subject of the article are the prospects for the further V4 cooperation and the factors and circumstances that affect its efficiency. The author also briefly mentioned the objectives of cooperation within the Visegrad Group, its specific features and its results. The summary contains the main conclusions.

DNIA 15 LUTEGO 2011 r. minęło 20 lat od momentu podpisania Deklaracji Wyszehradzkiej i powstania Trójkąta Wyszehradzkiego jako forum współpracy regionalnej początkowo pomiędzy Polską, Czechosłowacją i Węgrami, a po rozpadzie Czechosłowacji nazwę zmieniono na Grupę Wyszehradzką¹ obejmującą Czechy, Polskę, Słowację i Węgry (V4).

Genezy współpracy wielostronnej państw środkowoeuropejskich należy poszukiwać jeszcze w latach osiemdziesiątych XX w. Odbływały się wówczas nielegalne spotkania przedstawicieli środowisk opozycyjnych Polski, Czechosłowacji i Węgier. Podczas tych spotkań uznano, że w przypadku pojawienia się nowych warunków politycznych i nowego układu sił w Europie państwa te powinny ściśle ze sobą współpracować w celu umacniania pozycji w regionie

* Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Uniwersytet Śląski w Katowicach.

¹ *Historia Grupy Wyszehradzkiej*, <http://www.visegradgroup.eu/historia-v4>, odczyt z dn. 29.11.2012.

i na arenie międzynarodowej². Po tzw. Jesieni Ludów w 1989 r. do tej koncepcji powrócono. Nowe warunki polityczne sprawiły, iż realne stały się dążenia do zbliżenia Polski, Czechosłowacji i Węgier. Tendencje do rozwijania współpracy regionalnej zapoczątkowała idea Zbigniewa Brzezińskiego, który jeszcze wiosną 1989 r. zasugerował reaktywowanie koncepcji utworzenia konfederacji polsko-czechosłowackiej, nawiązując do pomysłów z czasów II wojny światowej³. Brzeziński stwierdził przy tym, że w zmienionej sytuacji daleko idąca integracja Polski, Czechosłowacji i Węgier może stać się czynnikiem politycznej stabilizacji i gospodarczej odbudowy tej części Europy⁴. Idea ta była wspierana przez część elit intelektualnych i politycznych Polski i Czechosłowacji, jednak nowe władze Czechosłowacji odniosły się do niej z niechęcią.

Po raz pierwszy kwestię współpracy czechosłowacko-polsko-węgierskiej poruszono 22 stycznia 1990 r. podczas wizyty pierwszego polskiego postkomunistycznego premiera Tadeusza Mazowieckiego w Pradze. Prezydent Václav Havel, który jako dysydent wiele uwagi poświęcił kwestii współpracy środkowo-europejskiej, teraz po rewolucji aksamitnej pragnął wcielić ten pomysł w życie. Z inicjatywą ściślejszej współpracy wystąpił on oficjalnie w trakcie wizyty państwowej w Polsce 25 stycznia 1990 r.⁵ Na połączonym posiedzeniu obu izb polskiego parlamentu powiedział wówczas:

Wspólne lata analogicznych losów i podobnej walki o podobne ideały powinny dziś zrodzić prawdziwą przyjaźń i wzajemny szacunek. Z tej rzeczywiście autentycznej przyjaźni [...] powinna wyrastać naprawdę dobra koordynacja naszej polityki w procesie, który my i wy nazywamy powrotem do Europy. W tej dziedzinie powinniśmy jak najściślej koordynować nasze wysiłki również z Węgrami [...]. Po raz pierwszy mamy przed sobą realną szansę historyczną, by czymś sensownym wypełnić wielką polityczną próżnię. Mamy szansę zmienić Europę Środkową, będącą do tej pory fenomenem głównie historycznym i duchowym w fenomen polityczny [...]. Obudziliśmy się, więc musimy obudzić i tych, którzy na Zachodzie

² F. Golebski, A. Kupich, *Grupa Wyszehradzka*, [w:] *Europejskie struktury współpracy*, red. S. Parzymies, Warszawa 2000, s. 189.

³ W. Malendowski, *Współpraca wojskowa Polski z państwami Grupy Wyszehradzkiej*, „Przegląd Zachodni” 1998, nr 2, s. 69.

⁴ L. Buczma, *Czechosłowacja wobec „trójkąta” Warszawa–Praga–Budapeszt*, „Sprawy Międzynarodowe” 1991, nr 11, s. 36.

⁵ R. Zięba, *Nowy regionalizm w Europie a Polska*, „Sprawy Międzynarodowe” 1992, nr 1–2, s. 29.

przespali nasze przebudzenie. Zaś tym lepiej uda nam się wykonać to zadanie, im bardziej razem będziemy działali⁶.

Podobną deklarację V. Havel złożył podczas wizyty oficjalnej w Budapeszcie 26 stycznia 1990 r. Głównym motywem inicjatywy Havla była potrzeba międzynarodowego sukcesu nowych czechosłowackich władz⁷. Już w lutym 1990 r. V. Havel zaproponował pierwsze spotkanie prezydentów, premierów i ministrów spraw zagranicznych Polski, Węgier i Czechosłowacji. Odbyło się ono 9 kwietnia 1990 r. w Bratysławie. W przedstawionym przez prezydenta V. Havla 10-punktowym programie dyskusji na plan pierwszy wysunął się problem opracowania wspólnej strategii wobec nadal krępujących te państwa instytucji – Układu Warszawskiego i Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej. Szczyt bratysławski nie został jednak należycie przygotowany merytorycznie i nie przyniósł żadnych ustaleń. Wykazał natomiast, że głównym powodem jego zwołania było podniesienie międzynarodowej rangi Czechosłowacji i umożliwienie jej dołączenie do adriatycko-dunajskiej grupy państw. Pentagonale było dla Czechosłowacji bardziej interesującym wariantem współpracy regionalnej, dlatego do Bratysławy zaproszono w charakterze obserwatorów ministrów spraw zagranicznych Austrii, Włoch i Jugosławii⁸. Według czechosłowackiej koncepcji Polska nie należała do adriatycko-dunajskiej strefy – widziano ją raczej jako część północnej (bałtyckiej) strefy współpracy regionalnej. Czechosłowacja zaś miałaby odegrać rolę ogniwa łączącego oba te ugrupowania. Okazało się jednak, że zarówno Węgry, jak i Czechosłowacja natrafiły na trudności w rokowaniach ze Związkiem Radzieckim w sprawach gospodarczych oraz dotyczących wycofania z ich terenu wojsk radzieckich. Ponadto działania zmierzające do rozwiązania Układu Warszawskiego i RWPG wymagały wzajemnej koordynacji i wspólnych ustaleń z Polską⁹. Te impulsy zewnętrzne spowodowały więc powrót do idei trójstronnej współpracy w Europie Środkowo-Wschodniej. Podjęte zostały negocjacje w sprawie zwołania kolejnego szczytu czechosłowacko-polsko-węgierskiego.

W dniach 12–15 lutego 1991 r. w dawnej i obecnej stolicy Węgier – Budapeszcie i Wyszehradzie – odbyło się drugie spotkanie prezydentów, premierów

⁶ K. Kołodziejczyk, *Start do innej przyjaźni*, „Rzeczpospolita”, 27–28.01.1990.

⁷ P. Deszczyński, M. Szczepaniak, *Grupa Wyszehradzka*, Toruń 1995, s. 10.

⁸ D. Fikus, *Środkowoeuropejski szczyt w Bratysławie*, „Rzeczpospolita”, 11.04.1990.

⁹ A. Grajewski, *Udział Polski w ugrupowaniach regionalnych*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 1991, s. 102–103.

i ministrów spraw zagranicznych Polski, Czechosłowacji i Węgier. Dnia 15 lutego 1991 r. prezydenci Polski – Lech Wałęsa, Czechosłowacji – Václav Havel oraz premier Węgier – József Antall podpisali „Deklarację o współpracy Rzeczypospolitej Polskiej, Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej i Republiki Węgierskiej w dążeniu do integracji europejskiej”. Uroczyste podpisanie deklaracji miało miejsce w gotyckiej sali zamku w Wyszehradzie, gdzie w 1335 r. odbył się zjazd królów Polski, Czech i Węgier. To odniesienie do przeszłości miało podkreślić historyczny wymiar wydarzenia.

W przyjętej w Wyszehradzie deklaracji strony oświadczyły, że podobieństwo sytuacji ukształtowanej w minionych dziesięcioleciach wyznacza trzem państwom zasadnicze zbieżne cele:

- pełne przywrócenie niezależności państwowej, demokracji i wolności;
- likwidację wszystkich istniejących społecznych, gospodarczych i duchowych przejawów systemu totalitarnego;
- budowę demokracji parlamentarnej, nowoczesnego państwa prawa, poszanowanie praw człowieka i jego podstawowych wolności;
- stworzenie gospodarki rynkowej;
- włączenie się w pełnym zakresie w europejski system polityczny i gospodarczy oraz system bezpieczeństwa i prawodawstwa¹⁰.

Szczególny nacisk położono w dokumencie na kwestię ostatnią, a więc integrację europejską i euroatlantycką. Stąd wniosek, że sygnatariusze deklaracji jednoznacznie rozumieli tę współpracę jako etap na drodze do zachodnich struktur integracyjnych, a ponadto że ich celem nie jest tworzenie nowych podziałów, lecz dążenie do stworzenia nowej, zjednoczonej Europy¹¹.

„Tożsamość celów – stwierdza deklaracja – jak również podobieństwo dróg ich urzeczywistniania w wielu dziedzinach stawia też trzy sąsiednie państwa przed identycznymi zadaniami”. Sygnatariusze deklaracji zobowiązali się do:

- zharmonizowania działań na rzecz integracji z instytucjami europejskimi,
- konsultacji w sprawach dotyczących bezpieczeństwa tych krajów;
- zniesienia przeszkód w kontaktach osób, instytucji i organizacji społecznych;

¹⁰ *Deklaracja o współpracy Rzeczypospolitej Polskiej, Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej i Republiki Węgierskiej w dążeniu do integracji europejskiej*, [w:] P. Deszczyński, M. Szczepaniak, *Grupa Wyszehradzka*, Toruń 1995.

¹¹ B. Góralczyk, *Współpraca Wyszehradzka. Geneza, doświadczenia, perspektywy*, Warszawa 1999, s. 5.

- wolnego przepływu kapitału i siły roboczej;
- rozwinięcia struktury komunikacyjnej między tymi państwami i innymi krajami Europy;
- stworzenia warunków do swobodnej wymiany informacji i dóbr kultury,
- pełnej realizacji praw mniejszości narodowych;
- popierania współpracy regionów i samorządów lokalnych¹².

W uzasadnieniu podejmowanej współpracy czytamy:

Skoordynowanie wysiłków – przy uwzględnieniu specyfiki narodowej – zwiększa szanse na osiągnięcie pożądaných rezultatów i przybliży realizację zamierzonych celów. Korzystną podstawę dla intensywnego rozwoju współpracy zapewniają podobne w swym charakterze i znaczące zmiany zachodzące w tych państwach; tradycyjny, ukształtowany historycznie system ich wzajemnych kontaktów, dziedzictwo kulturalne i duchowe oraz wspólne korzenie tradycji religijnych [...]. Wzajemne wpływy duchowe, kulturalne i gospodarcze [...], wynikające z faktu sąsiedztwa mogą wspomóc współpracę opartą na naturalnym rozwoju historycznym. Jest przekonaniem państw – sygnatariuszy, iż w świetle stojących przed nimi wyzwań politycznych, gospodarczych i społecznych oraz wysiłków skierowanych na odnowę odbywająca się na demokratycznych zasadach, ich współpraca stanowi ważny krok na drodze ku integracji ogólnoeuropejskiej¹³.

Wyraźnie podkreślano, że współpraca nie będzie skierowana przeciwko interesom innych państw – prezydent L. Wałęsa powiedział, że „związki trzech krajów nie są wymierzone przeciw komukolwiek”. Wtórował mu prezydent V. Havel mówiąc, że „nawiązana współpraca nie jest próbą tworzenia kordonu sanitarnego wokół ZSRR”¹⁴.

Od momentu podpisania deklaracji porozumienie Polski, Czechosłowacji i Węgier zaczęto określać mianem Trójkąt Wyszehradzki. Gdy 1 stycznia 1993 r. nastąpił podział Czechosłowacji na dwa suwerenne państwa – Czechy i Słowację, zrezygnowano ze stosowanej do tej pory nazwy Trójkąt Wyszehradzki, zastępując ją nową – Grupa Wyszehradzka.

U podstaw współpracy w ramach Trójkąta Wyszehradzkiego leżało przekonanie o potrzebie wypełnienia pustki politycznej, gospodarczej i wojskowej,

¹² M. Kamiński, *Szczyt w Wyszehradzie*, „Gazeta Wyborcza”, 16–17.02.1991.

¹³ *Deklaracja o współpracy...*, op.cit.

¹⁴ W. Pawłowski, *Trójkąt, sześciokąt i reszta Europy*, „Polityka”, 23.02.1991.

jaka pojawiła się w Europie Środkowej po rozpadzie bloku wschodniego, ZSRR oraz zjednoczeniu Niemiec¹⁵. Motywy przyświecające podjęciu współpracy regionalnej przez Polskę, Węgry i Czechosłowację można podzielić na zewnętrzne i wewnętrzne. Zewnętrzne wiążą się ze stanowiskiem państw Europy Zachodniej, dla których współpraca regionalna wyżej wymienionych państw była elementem polityki wobec tej części Europy. Rozwój owej współpracy miał z jednej strony uchronić kraje wyszehradzkie przed destabilizującymi skutkami rozpadu bloku wschodniego, a z drugiej strony miał częściowo uwolnić państwa zachodnie od wyłącznej odpowiedzialności politycznej i ekonomicznej za rozwój sytuacji w regionie¹⁶. W ocenie państw zachodnich współpraca regionalna powinna stać się cennym doświadczeniem w kierunku utrwalania mechanizmów integracyjnych. Takie stanowisko Zachodu było jednak interpretowane jako próba oddalenia w czasie perspektywy przyjęcia krajów środkowoeuropejskich do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (później Unii Europejskiej)¹⁷.

Motywy wewnętrzne wynikały z podobieństwa losów trzech omawianych państw u progu lat dziewięćdziesiątych XX w. Kraje te wiele łączyło – m.in. załamał się ich dotychczasowy system bezpieczeństwa i stanęły one w obliczu konieczności określenia swojego miejsca na kontynencie europejskim oraz zdefiniowania na nowo celów swej polityki zagranicznej. Decydując się na podjęcie współpracy w regionie kierowały się m.in.:

- koniecznością uregulowania stosunków ze Wschodem w sytuacji załamania systemu komunistycznego i rozpadu bloku wschodniego;
- poszukiwaniem gwarancji bezpieczeństwa;
- nawiązaniem bliższych kontaktów z Zachodem, przede wszystkim z EWG (później Unią Europejską) i NATO.

Współpraca regionalna wydawała się więc najlepszą drogą zbliżającą do realizacji głównego celu polityki zagranicznej państw Grupy, jakim była integracja polityczna, gospodarcza i militarna z Zachodem¹⁸.

B. Góralczyk wymienia pięć przesłanek funkcjonowania Grupy Wyszehradzkiej, zwłaszcza w latach 90. XX w. Była ona:

¹⁵ F. Gołembski, *Grupa Wyszehradzka – próba realizacji koncepcji wielostronnej współpracy w Europie Środkowej*, „Sprawy Międzynarodowe” 1994, nr 3, s. 61.

¹⁶ G. Bernatowicz, *Nowy europejski regionalizm*, „Sprawy Międzynarodowe” 1994, nr 3, s. 35.

¹⁷ F. Gołembski, *op.cit.*, s. 62.

¹⁸ G. Bernatowicz, *op.cit.*, s. 35.

- środkiem służącym do przekonywania państw Unii Europejskiej o zasadności rozszerzenia UE;
- narzędziem harmonizowania integracji i płaszczyzną wypracowywania strategii negocjacji z UE;
- forum pogłębiania współpracy i nawiązywania ściślejszych kontaktów pomiędzy społeczeństwami;
- środkiem pozwalającym Słowacji przełamać zapóźnienia i zaniedbania z okresu rządów V. Mečiara;
- ważnym mechanizmem w zwalczaniu skutków destabilizacji na wschód i zachód od granic państw Grupy¹⁹.

Wśród czynników pozytywnie wpływających na rozwój współpracy w ramach Trójkąta Wyszehradzkiego można wskazać na następujące: podobny potencjał i poziom rozwoju gospodarki oraz zaawansowanie przemian gospodarczych i powszechność procesów demokratyzacji, bliskość geograficzna, wspólne korzenie cywilizacyjne, podobieństwo najnowszych doświadczeń historycznych i wspólne priorytety w polityce zagranicznej²⁰.

Oprócz czynników pozytywnie wpływających na potrzebę współpracy regionalnej należy mieć również na uwadze te, które od początku oddziaływały negatywnie lub hamująco na jej rozwój. Odnoszą się one głównie do przeszłości i do stosunków między poszczególnymi państwami Europy Środkowej. U podstaw tych stosunków leżały problemy terytorialne, etniczne, a także odmiennosc koncepcji politycznych²¹. Wspomnieć tu należy o narastających konfliktach na pograniczu węgiersko-słowackim, głównie o status mniejszości węgierskiej żyjącej w południowej Słowacji oraz wokół zapory wodnej Gabčíkovo–Nagy-
maros. Według źródeł słowackich mniejszość węgierska na Słowacji liczy około 570 tys., strona węgierska utrzymuje zaś, że żyje tam około 650 tys. Węgrów. W marcu 1990 r. nie zaakceptowano propozycji posłów mniejszości węgierskiej na Słowacji dotyczącej powołania urzędu ministra ds. mniejszości narodowych. Jednocześnie antagonizm podsycali antywęgierskie manifestacje w Bratysławie²². Przedstawiony problem uwidocznił się ze zdwojoną siłą zwłaszcza po rozpadzie

¹⁹ B. Góralczyk, op.cit., s. 20.

²⁰ A. Kupich, R. Morawiec, *Udział Polski we współpracy regionalnej*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 1993/1994, s. 83.

²¹ F. Gołembski, op.cit., s. 62.

²² A. Grajewski, *Udział Polski w ugrupowaniach regionalnych*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 1991, s. 1.

Czechosłowacji i powstaniu 1 stycznia 1993 r. dwóch państw – Czech i Słowacji. Od tego momentu strona węgierska konsekwentnie dążyła do przyznania obszarowi południowej Słowacji statusu autonomii terytorialnej, walczyła o prawa mniejszości węgierskiej na Słowacji, m.in. w odniesieniu do ustawy językowej przewidującej obowiązkową znajomość języka państwowego²³.

Innym drażliwym punktem stosunków środkowoeuropejskich pozostawała kwestia sudecka – nawiązująca do dramatycznego wydarzenia z przeszłości, a mianowicie wygnania ponad 3 mln Niemców Sudeckich i Węgrów z Czechosłowacji w latach 1945–1946 na podstawie tzw. Dekretów Benesza. Sprawa ma wymiar nie tylko moralny i humanitarny, ale też materialny i prawny. Obejmuje zarówno postulaty organizacji Niemców Sudeckich, jak i czeskie roszczenia o odszkodowania dla ofiar faszyzmu. Nabrała ona także znaczenia międzynarodowego poprzez zapowiedzi strony niemieckiej, iż brak odszkodowań dla Niemców Sudeckich może spowodować weto wobec czeskiego wejścia do NATO i Unii Europejskiej. A każda przeszkoda na drodze integracji Czech z tymi strukturami w sposób pośredni może utrudnić ten proces również innym państwom Grupy Wyszehradzkiej²⁴.

Współpraca w ramach Trójkąta Wyszehradzkiego, a następnie Grupy Wyszehradzkiej obejmuje dziedzinę polityczną, gospodarczą, obronną, społeczną, ekologiczną, transportową. Dotyczy konkretnych problemów, które mogą być rozwiązywane w skali regionalnej z udziałem poszczególnych państw²⁵. Od samego początku przedstawiciele państw Grupy mocno podkreślali, że nie tworzą nowej europejskiej struktury, bloku, czy sojuszu, stąd brak określonych form instytucjonalnych współpracy. Owa współpraca jest realizowana na podstawie ustaleń, które zapadają podczas nieregularnych spotkań szefów państw i rządów, ministrów spraw zagranicznych i przedstawicieli innych resortów. Postanowienia na nich zapadające nie mają jednak dla państw członkowskich charakteru wiążącego i są w związku z tym trudne do wyegzekwowania²⁶. Grupa nie posiada formalnej struktury (sekretariatu lub stałego organu) kierującej na bieżąco jej pracami. Spotkania o charakterze politycznym mają więc za zadanie nadawanie impulsu do podejmowania działań w konkretnych dziedzinach, zaś poszczególne postanowienia są wcielane w życie przez grupy robocze²⁷. Takie

²³ Idem, *Grupa Wyszehradzka – narodziny i zmierzch*, „Przegląd Polityczny” 1996, nr 32, s. 2

²⁴ Ibidem, s. 23.

²⁵ F. Gołembski, *Grupa Wyszehradzka*, „Sprawy Międzynarodowe” 1994, nr 3, s. 63.

²⁶ G. Bernatowicz, *Nowy europejski regionalizm*, „Sprawy Międzynarodowe” 1994, nr 3, s. 37.

²⁷ F. Gołembski, op.cit., s. 64.

rozwiązania są w tym sensie pozytywne, gdyż nie wiążą poszczególnych krajów sztywnymi ramami organizacyjnymi, dopuszczając większą elastyczność. Pojawia się jednak problem egzekwowania przyjętych ustaleń ze względu na stosunkowo luźny charakter współpracy. Jedyną instytucją Grupy pozostaje Sekretariat Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego²⁸ z siedzibą w Bratysławie, który powstał w 2000 r. i dysponując własnym budżetem i strukturą, realizuje wspólne projekty w różnych dziedzinach z udziałem zarówno instytucji rządowych, jak i pozarządowych. Dzięki działalności Funduszu możliwe jest finansowanie wspólnych przedsięwzięć Grupy na polu kultury, edukacji i wymiany młodzieży²⁹.

Stosunek państw Grupy Wyszehradzkiej wobec idei wielostronnej współpracy od samego początku był bardzo zróżnicowany. Elity polityczne tych państw postrzegały samo istnienie Trójkąta Wyszehradzkiego, wpływające stąd korzyści i zagrożenia przez pryzmat własnych interesów narodowych³⁰. Najbardziej niekorzystne z punktu widzenia przyszłości współpracy było stanowisko władz Republiki Czeskiej. Były one przekonane, że ściślejsze związki w ramach ugrupowania mogą opóźnić bądź utrudnić realizację głównego celu czeskiej polityki zagranicznej, jakim była integracja ze strukturami zachodnioeuropejskimi i atlantyckimi. Początkowo górę wzięły więc indywidualistyczne nastroje w Czechach niż szanse grupowe. Wyraz temu dał premier Czech Václav Klaus w wywiadzie udzielonym „Le Figaro”, w którym stwierdził, iż: „Wyszehrad nas nie dotyczy. Był to proces rozpoczęty w Europie Środkowo-Wschodniej w całkowicie sztuczny sposób przez Zachód, być może przez Brukselę, ale z całą pewnością nie przez nas”³¹. Za samodzielną drogą do członkostwa w strukturach europejskich opowiadał się także minister spraw zagranicznych Czech Jozsef Zieleniec. Dłużej zwolennikiem współpracy w regionie pozostawał czeski prezydent Václav Havel, choć i jego poglądy zaczęły ewoluować³². Po spotkaniu w Pradze z prezydentem Stanów Zjednoczonych Billelem Clintonem w 1994 r. zakwestionował potrzebę współpracy wyszehradzkiej. Powiedział wówczas: „Kiedy rozwiązywaliśmy Układ Warszawski i RWPG, starając się jak najszybciej wyprowadzić wojska radzieckie,

²⁸ *Visegrad Fund – Basic Facts*, <http://visegradfund.org/about/basic-facts/>, odczyt z dn. 29.11.2012.

²⁹ <http://www.msz.gov.pl/Grupa,Wyszehradzka,1728.html?PHPSESSID=652ebadcbfd3e351b9a-2777ada77986d>, odczyt z dn. 19.10.2011.

³⁰ A. Kupich, R. Morawiec, *Udział Polski we współpracy regionalnej*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 1993/1994, s. 83.

³¹ M. Szymanowski, *Co dalej Grupo Wyszehradzka?*, „Gazeta Wyborcza”, 29–30.01.1993.

³² I. Kobrinskaja, *Długi koniec zimnej wojny*, Warszawa 1998, s. 64.

musieliśmy wspólnie demonstrować i manifestować. Dzisiaj już nie trzeba ciągnąć za jeden sznurek. Czasy się zmieniły”³³.

Rozpad Czechosłowacji w 1993 r. wpłynął na ograniczenie współpracy regionalnej. Czechy po odłączeniu Słowacji utwierdziły się w przekonaniu o samodzielnym „dochodzeniu do Europy” i rozluźnieniu więzów współpracy wyszehradzkiej³⁴.

Stanowisko Słowacji w kwestii współpracy regionalnej od początku było słabo artykułowane. Od momentu powstania państwowości Słowacji nowe władze z premierem Vladimírem Mečiarom na czele zajęły się głównie problemami wewnętrznymi, zapominając jakby o środowisku zewnętrznym. Formalnie Słowacja opowiadała się za integracją z Unią Europejską i NATO, zgłosiła akces do obu tych organizacji, ale faktycznie polityka integracyjna gabinetu V. Mečiara była coraz bardziej ambiwalentna. Mimo ostrzeżeń płynących z kraju i z zagranicy V. Mečiar przyjął swój własny kurs – zacieśnianie stosunków z Rosją i Wschodem³⁵. Wewnętrzna i zewnętrzna polityka V. Mečiara spowodowała krytykę słowackiej rzeczywistości i negatywną ocenę gotowości tego państwa do członkostwa w strukturach zachodnich. Czechy, Polska i Węgry znalazły się w pierwszej grupie państw kandydujących do Unii Europejskiej i NATO, zaś Słowacja została zaliczona do innej kategorii państw – niespełniających kryteriów politycznych. Okres rządów V. Mečiara odbił się niekorzystnie również na współpracy wyszehradzkiej, która w tym czasie obejmowała jedynie sferę gospodarki.

Postawa rządu węgierskiego w sprawie Wyszehradu była niejednoznaczna. Z jednej strony wyrażano przekonanie o zaletach samodzielnego dążenia do struktur zachodnioeuropejskich, z drugiej zaś obecność i problemy licznej mniejszości węgierskiej w krajach ościennych skłaniały Budapeszt do podejmowania starań o ułożenie stosunków z najbliższymi sąsiadami. Strona węgierska nie kwestionowała potrzeby rozwijania współpracy politycznej w ramach ugrupowania, ale bardziej eksponowała współpracę gospodarczą³⁶.

Najbardziej jednoznaczne stanowisko w kwestii nawiązania i kontynuowania współpracy regionalnej w ramach Trójkąta, a potem Grupy Wyszehradzkiej

³³ B. Osadnik, *Nowy regionalizm w Europie Środkowo-Wschodniej*, [w:] *Bezpieczeństwo państw Grupy Wyszehradzkiej*, red. J. Przewłocki, Katowice 1997, s. 26.

³⁴ T. Szayna, *Rozpad Czechosłowacji*, „Sprawy Międzynarodowe” 1993, nr 1, s. 72.

³⁵ B. Góralczyk, *Współpraca wyszehradzka*, Warszawa 1999, s. 11.

³⁶ A. Kupich, R. Morawiec, *Udział Polski we współpracy regionalnej*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 1993/1994, s. 84.

zachowywała Polska. Akcentuje ona przede wszystkim korzyści płynące z funkcjonowania Grupy i stale dąży do zacieśniania wzajemnych powiązań. W założeniach polskiej polityki zagranicznej Trójkąt Wyszehradzki został uznany za mechanizm zmniejszania zagrożeń ze Wschodu i utrwalający poczucie bezpieczeństwa i stabilności w regionie, a tym samym mający korzystny wpływ na bezpieczeństwo w całej Europie. Polska podkreślała, iż współpraca wyszehradzka może odgrywać ważną i pozytywną rolę w dążeniu do Unii Europejskiej i NATO. Ma być ponadto łącznikiem pomiędzy Unią a państwami poradzieckimi, głównie Ukrainą³⁷. Dla Polski, która pragnie utrzymywać dobre stosunki ze swoimi sąsiadami, współpraca wyszehradzka stanowi dogodną formę wymiany poglądów, doświadczeń i rozwiązywania pojawiających się problemów. Mimo iż dyplomacja polska od samego początku przejawiała największą konsekwencję we współpracy wyszehradzkiej, nie była mile widzianym partnerem współdziałania w regionie. Niechęć Węgier, Czech i Słowacji podyktowana była zawiścią o intensywność procesów transformacji, a także obawą przed fizyczną wielkością państwa polskiego, które mogłoby zdominować mniejsze kraje. Sugerowano też Polsce, iż z geopolitycznego punktu widzenia bardziej przynależy do regionu bałtyckiego niż środkowoeuropejskiego. Pozostaje jednak faktem, iż Polska była i jest aktywnym uczestnikiem współpracy wyszehradzkiej³⁸.

Krótko, ale trafnie scharakteryzował stosunek poszczególnych państw do współpracy regionalnej Grzegorz Kolankiewicz, który w 1994 r. napisał, że

strategia czeska jest minimalistyczna (zabezpieczenie własnego interesu narodowego), Słowacja widzi Wyszehrad jako linię ratowniczą łączącą ją z Zachodem i jako swą jedyną szansę pozostania w kontakcie z czołowymi demokracjami. Pozycja Węgrów jest pragmatyczna i instrumentalna – w Grupie Wyszehradzkiej widziały środek do integracji europejskiej. Najpewniej jawi się stanowisko Polski, dla której współpraca w regionie wzmacnia realizację strategicznych celów państwa³⁹.

Państwa Grupy Wyszehradzkiej podjęły ponadto także współpracę gospodarczą w ramach Środkowoeuropejskiego Porozumienia Wolnego Handlu – CEFTA (ang. *Central European Free Trade Agreement*). Na spotkaniu w Krakowie

³⁷ R. Kuźniar, *Polska polityka bezpieczeństwa 1989–2000*, Warszawa 2001, s. 244.

³⁸ B. Osadnik, *Grupa Wyszehradzka jako element polityki bezpieczeństwa państw Europy Środkowej lat 90-tych*, [w:] *Bezpieczeństwo państw Europy*, red. B. Łomiński, Katowice 1997, s. 120–121.

³⁹ L. Hensel, *Sąsiedzi południowi. Szanse Wyszehradu i CEFTA*, [w:] *Polska w Europie na przełomie wieków*, red. J. Stefanowicz, Warszawa 1997, s. 171.

21 grudnia 1992 r. przedstawiciele Czech, Słowacji, Polski i Węgier uzgodnili zasady stopniowej liberalizacji handlu, zakres, formy i etapy wzajemnych powiązań integracyjnych⁴⁰. Za współpracą gospodarczą przemawiały:

- bliskość terytorialna;
- sieć powiązań transportowych i handlowych;
- zbieżność kierunków transformacji systemowej – budowa wolnego rynku w miejsce gospodarki centralnie planowanej;
- podobne problemy makroekonomiczne;
- korelacja interesów w sferze techniczno-ekonomicznej⁴¹;
- poparcie państw zachodnich, które postrzegały ten rodzaj współpracy regionalnej za cenny sprawdzian umiejętności współdziałania byłych państw socjalistycznych.

Początkowo CEFTA obejmowała cztery państwa Grupy Wyszehradzkiej, później jej skład rozszerzał się o kolejne z regionu Europy Środkowo-Wschodniej. Obecnie CEFTA⁴² obejmuje kraje Europy Środkowo-Wschodniej, które aspirują do członkostwa w Unii Europejskiej (Albania, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Macedonia, Mołdawia, Czarnogóra, Serbia i Kosowo), z chwilą bowiem wejścia do UE pierwotni członkowie CEFTY przestawali być jej członkami.

Współpraca regionalna państw wyszehradzkich stała się międzynarodową wizytówką Europy Środkowej, służąc przyspieszeniu transformacji, przewyższeniu historycznych obciążeń czy wspierając działania na rzecz członkostwa krajów regionu w Unii Europejskiej i Sojuszu Północnoatlantyckim. Przyczyniła się ona do szybszego i bezkonfliktowego rozwiązania Układu Warszawskiego i RWPG, unieważnienia dwustronnych układów sojuszniczych ze Związkiem Radzieckim oraz ewakuacji wojsk radzieckich z Czechosłowacji, Polski i Węgier. Grupa Wyszehradzka zainicjowała czterostronną kooperację gospodarczą, czego wyrazem było podpisanie w grudniu 1992 r. umowy CEFTA. Zapoczątkowała procesy integracyjne z zachodnimi strukturami politycznymi, gospodarczymi i obronnymi. Państwa zachodnie traktowały Grupę jako istotny czynnik stabilizacji w postkomunistycznej części Europy. To były niewątpliwe sukcesy państw wyszehradzkich z lat 1991–1992, kiedy to ich współpraca osiągnęła wysoki

⁴⁰ E. Stadtmüller, *Państwa Europy Środkowo-Wschodniej w procesie integracji europejskiej*, [w:] *Demokracje Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie porównawczej*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1997, s. 206.

⁴¹ J. Wojnicki, *Droga Europy Środkowej do Unii Europejskiej (Czechy, Słowacja, Słowenia, Węgry)*, Warszawa 2007, s. 44.

⁴² <http://www.cefta2006.com/>, odczyt z dn. 29.11.2012.

poziom. Od 1993 r. współpraca polityczna Grupy znalazła się jednak w stanie „uśpienia”. Przestała ona kolektywnie zabiegać o osiągnięcie swych strategicznych celów. Wręcz przeciwnie – Czechy stanęły na stanowisku, iż ich starania indywidualne szybciej doprowadzą je do członkostwa w Unii Europejskiej. Znalazło to potwierdzenie w późniejszych decyzjach polityków zachodnich, które przekreśliły szanse wspólnego traktowania państw wyszehradzkich. Od momentu przyjęcia kryteriów kopenhaskich nastąpiła indywidualizacja dążeń do Unii Europejskiej. W przypadku Sojuszu Północnoatlantyckiego taką granicą stał się program Partnerstwo dla Pokoju, do którego poszczególne kraje przystępowały każde z osobna.

„Przebudzenie” Grupy nastąpiło w 1998 r., na co wpływ miały zmiany polityczne w Czechach i na Słowacji. W Czechach niechętnego Wyszehradowi Václava Klause na stanowisku premiera po wyborach parlamentarnych zastąpił socjaldemokrata Milosz Zeman, zaś na Słowacji władzę utracił Vladimír Mečiar, a rządy przejęła reformatorska ekipa Mikuláša Dzurindy. Na spotkaniu w Budapeszcie 21 października 1998 r. premierzy Polski, Czech i Węgier wezwali Słowację, aby zajęła ponownie swoje miejsce w V4, co można było traktować jako symboliczną reaktywację Grupy. Zadeklarowano wówczas poparcie dla starań Słowacji o wejście do NATO, w 1999 r. bowiem tylko Czechy, Polska i Węgry stały się pełnoprawnymi członkami Sojuszu Północnoatlantyckiego. Sojusz był przez te kraje postrzegany jako sprawdzony i jedyny skuteczny system bezpieczeństwa, który nie tylko zapewnia obronę w razie agresji, ale także sprzyja rozwojowi wszystkich wartości leżących u podstaw społeczeństw demokratycznych. Druga runda rozszerzenia NATO miała miejsce w 2004 r. i wtedy NATO rozrosło się do liczby 26 członków. Wśród „szczęśliwej siódemki” nowych sojuszników znalazła się wówczas Słowacja, dla której również urzeczywistniła się wizja uzyskania gwarancji bezpieczeństwa ze strony euroatlantyckiej organizacji. Pozostało jeszcze jedno wyzwanie – członkostwo w Unii Europejskiej. Proces integracji wymagał wysiłku organizacyjnego, woli politycznej i dostosowania do standardów europejskich. Rozszerzenie Unii Europejskiej o kraje postkomunistyczne Europy Środkowo-Wschodniej stało się faktem, na który czekano przez całą dekadę lat 90. XX w. i przełom wieków. Dnia 1 maja 2004 r. kraje Grupy Wyszehradzkiej razem wchodziły do Unii Europejskiej – ten cel w polityce zagranicznej udało się zrealizować wspólnie, choć oczywiście każdy kraj z osobna prowadził negocjacje akcesyjne we wskazanych przez partnerów zachodnich dziedzinach współpracy. Grupa Wyszehradzka spełniła zadania, jakie przed nią postawiono w momencie jej powstania, pojawiły się więc zasadne pytania o przyszłość owej

struktury współpracy. Pojęcie Grupa Wyszehradzka na stałe weszło do słownika polityków i publicystów, wywołując jednoznacznie pozytywne konotacje ze stabilnym regionem, konsekwentnymi reformami i dojrzewającą demokracją. Wyszehrad stał się marką, która może być przykładem integracji dla innych regionów. Mówienie o końcu Grupy wydawało się przedwczesne, bardziej wskazane okazało się określenie nowych zadań i wyzwań, właściwych dla funkcjonowania Grupy w nowych europejskich realiach, którym łatwiej będzie sprostać wspólnymi siłami. W 2004 r. ówczesny minister spraw zagranicznych Polski Włodzimierz Cimoszewicz tak mówił o przyszłości:

Wyzwaniem dla Polski jest udział we wspólnej dyskusji nad nową wizją stosunków w naszym regionie. Wizja poszerzenia UE integrowała Europę Środkową. Sam termin „Europa Środkowa” stał się politycznym projektem, którego celem było zniszczenie podziału jałtańskiego, wyrwanie się państw tego regionu spod wpływów Rosji i zwrócenie ku Zachodowi. Ten projekt polityczny zaowocował mechanizmami i platformami współpracy regionalnej. Udaną koncepcją – przy wszystkich jej słabościach – okazała się Grupa Wyszehradzka. Dziś jednak, po przyjęciu Polski, Czech, Słowacji i Węgier do UE i NATO, wielu polityków twierdzi, że teraz każde państwo może pójść własną drogą. To wszakże rodzi groźbę dekompozycji Europy Środkowej. Dlatego kwestia tożsamości tego regionu powinna być postrzegana [...] w kategoriach wyzwania strategicznego⁴³.

Dnia 12 maja 2004 r. na spotkaniu premierów państw Grupy w Kroměříž została podpisana deklaracja w sprawie współpracy Polski, Czech, Słowacji i Węgier po ich wejściu do Unii Europejskiej⁴⁴. Jak podkreślono w deklaracji państwa Grupy Wyszehradzkiej zamierzają kontynuować wzajemną współpracę na rzecz budowy demokratycznej Europy, a skupiać się będą na wzmocnieniu tożsamości Europy Środkowej oraz na szerzeniu idei integracji i pomocy państwom aspirującym do członkostwa w UE. Fakt podpisania deklaracji z Kroměříž przez premierów Czech – Vladimíra Špidlę, Polski – Marka Belkę, Słowacji – Mikuláša Dzurindę oraz Węgier – Pétera Medgyessyego oznaczał, iż głosy o końcu Wyszehradu po wejściu tych krajów do Unii Europejskiej były nietrafione.

⁴³ W. Cimoszewicz, *Polska w zamęcie świata*, „Gazeta Wyborcza”, 12.06.2004, s. 9.

⁴⁴ *Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on cooperation of the Visegrad Group countries after their accession to the European Union*, <http://www.visegradgroup.eu/2004/declaration-of-prime>, odczyt z dn. 02.11.2011.

Premierzy państw Grupy zgodnie podkreślili wolę utrzymania i rozwijania współpracy w ramach UE, traktując Grupę jako forum konsultacji i uzgodnień w zakresie wspólnych interesów w Unii i poszukiwania wspólnego mianownika dla istotnych z punktu widzenia Warszawy, Pragi, Bratysławy i Budapesztu spraw. Tak było np. w przypadku starań o wejście do strefy Schengen czy w kwestii wzmocnienia wschodniego wymiaru polityki UE⁴⁵. Jednym z głównych założeń polskiej prezydencji w Grupie w pierwszej połowie 2005 r. było „utrzymanie Grupy Wyszehradzkiej jako regionalnego, zgodnego z duchem i praktyką Unii Europejskiej, forum dialogu w kwestiach europejskich”⁴⁶. W nowych warunkach realne stawało się budowanie koalicji *ad hoc* dla konkretnych spraw, gdyż w miarę upływu czasu uwidaczniały się różnice w poglądach między partnerami z Grupy co do procesu integracji i pojawiających się na forum europejskim problemów. Pojawiło się przekonanie, że współpraca wyszehradzka jest pożyteczna, ale nie zawsze skuteczna. Odzwierciedleniem różnic w postrzeganiu przez państwa Grupy reformy instytucjonalnej Unii był proces ratyfikacji Traktatu z Lizbony, który został niezwłocznie zatwierdzony przez Słowację i Węgry, zaś Polska i Czechy blokowały ten proces zwlekając z ratyfikacją⁴⁷.

Korzyści płynące z istnienia Wyszehradu to nie tylko pozytywny wizerunek na zewnątrz, ale także współpraca między czterema państwami w wielu dziedzinach, m.in. kultury, obrony, transportu, sprawiedliwości i ochrony środowiska. Kwestią równie istotną jest wspieranie współpracy na szczeblu lokalnym, podejmowanej przez inicjatywy obywatelskie i organizacje pozarządowe. Realizację projektów proponowanych przez podmioty pochodzące co najmniej z trzech państw tworzących Grupę Wyszehradzką wspiera Fundusz Wyszehradzki, który został utworzony w 2000 r. Są to zarówno seminaria czy spotkania, jak również wielkie imprezy kulturalne oraz fundusz stypendialny promujący wymianę młodzieży i rozwój kontaktów międzyludzkich. Dotychczasowe doświadczenia

⁴⁵ M. Gniazdowski, *Polityka Polski w Grupie Wyszehradzkiej*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2008, nr 1, s. 196, <http://www.ceeol.com/aspx/issuedetails.aspx?issueid=a81ec50f-a719-422d-becd-bf54e1f1c317&articleid=eabf6212-8b73-48e5-93bb-188ec85b4698>, odczyt z dn. 02.11.2011.

⁴⁶ J. Gajewski, *Polityka regionalna Polski*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2006, nr 1, s. 169, <http://www.ceeol.com/aspx/issuedetails.aspx?issueid=c72b609e-f9b8-459d-910b-80bf34a-363a&articleid=c60869c1-2766-4338-903c-c09988c3594b#ac60869c1-2766-4338-903c-c09988c3594b>, odczyt z dn. 09.11.2011.

⁴⁷ R. Morawiec, *Polityka Polski w Grupie Wyszehradzkiej*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2010, nr 1, s. 184, <http://www.ceeol.com/aspx/issuedetails.aspx?issueid=942e4bdc-13be-4d9f-ab47-8b369d10c514&articleid=4b9db2dc-792e-4e72-99ed-8e96a0d818b4#a4b9db2dc-792e-4e72-99ed-8e96a0d818b4>, odczyt z dn. 09.11.2011.

Wyszehradu pokazują, że współpraca instytucji rządowych i pozarządowych jest możliwa i korzystna dla wszystkich stron. Równie istotnym polem działania Grupy Wyszehradzkiej w ramach Unii Europejskiej jest polityka zagraniczna UE na kierunku wschodnim – wobec państw byłego ZSRR oraz polityka wobec Bałkanów. Znalazły one swoje potwierdzenie w priorytetach węgierskiej (pierwsze półrocze 2011 r.) i polskiej (drugie półrocze 2011 r.) prezydencji w Radzie Unii Europejskiej w 2011 r. Wówczas to zakończyły się negocjacje akcesyjne w sprawie wejścia do UE Chorwacji i w grudniu 2011 r. został oficjalnie podpisany traktat akcesyjny. Odbył się także szczyt partnerstwa wschodniego (wspólny polsko-szwedzki projekt współpracy), który zakłada pomoc i współpracę Unii z państwami byłego ZSRR, m.in. Ukrainą, Mołdawią czy Gruzją.

Grupa Wyszehradzka nigdy nie rozszerzyła swojego składu o nowe państwa, przyjęła jednak koncepcję współpracy z innymi państwami niebędącymi członkami Grupy. W ramach tzw. Partnerstwa Regionalnego, które zostało powołane w 2001 r. z inicjatywy szefowej austriackiej dyplomacji Benity Ferrero-Waldner, aby wspierać austriackich sąsiadów w procesie integracji europejskiej, Grupa współpracuje z Austrią i Słowenią. W przypadku Słowenii w przeszłości pojawiały się sugestie jej dołączenia do V4, czego zwolennikiem był głównie czeski premier Milosz Zeman. Sama Słowenia sygnalizowała też, że byłaby zainteresowana „członkostwem” w Funduszu Wyszehradzkim. Jak na razie współpraca w formule partnerstwa obejmuje różne dziedziny i jest podejmowana dla realizacji konkretnych projektów. Podobnie wygląda współpraca w ramach tzw. Programu Wyszehrad Plus (V4+), który zakłada szerszą współpracę regionalną krajów Grupy z wybranymi państwami przy określonych projektach.

Grupa Wyszehradzka stała się ważną platformą wymiany poglądów, wyznaczania wspólnych celów i podejmowania współpracy w wielu sferach życia publicznego czterech środkowoeuropejskich państw. Od momentu powstania inicjatywa ta przechodziła różne fazy rozwoju. Początkowo współpraca w ramach Trójkąta obejmowała głównie dziedzinę polityki – głównym celem było wejście do EWG i NATO, później rozszerzono ją o gospodarkę, powołując do życia inne ugrupowanie – CEFTA. Po rozpadzie Czechosłowacji, od 1993 r. współpraca straciła impet, zabrakło wspólnych deklaracji i działań na forum międzynarodowym, a górę wzięły indywidualne interesy i dążenia poszczególnych państw tworzących Grupę. Dopiero od 1999 r. można mówić o „przebudzeniu” Grupy i ponownym nawiązaniu współpracy politycznej. Zwieńczeniem wieloletnich starań Czech, Polski, Słowacji i Węgier stało się rozszerzenie Unii Europejskiej w 2004 r., kiedy wszystkie te państwa weszły do UE, a Słowacja dołączyła do pozostałej trójki

i znalazła się w Sojuszu Północnoatlantyckim. Podstawowe cele Grupy zostały zrealizowane – dla omawianych państw rozpoczął się nowy rozdział we wzajemnej współpracy. Zdecydowały się one ją kontynuować, zmieniając jednak jej profil i wyznaczając nowe cele. Teraz główną ideą przyświecającą współpracy stała się promocja Europy Środkowej, rozwijanie kontaktów międzyludzkich poprzez popieranie wspólnych inicjatyw naukowych, kulturowych i społecznych oraz w miarę możliwości wspólne wystąpienia na forum Unii Europejskiej.